

Narrative Analysis of the Social Identity Formation Process among Female High School Students in Kerman

Fariba Samiee¹, Mohsen Noghani dokht bahmani², Hossein Akbari³

1. Master of Social Sciences Research, Ferdowsi of University of Mashhad, Mashhad, Iran.
2. Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi of University of Mashhad, Mashhad, Iran (Corresponding Author).
3. Associate Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi of University of Mashhad, Mashhad, Iran.

❖ **Corresponding Author Email:** noghani@um.ac.ir

Research Paper

Abstract

Receive: 2026/01/21
Accept: 2026/05/26
Initial Publish: 2026/07/01
Final Publish: 2027/03/21

Keywords:

Social Identity, Narrative Research, Female Students, School Climate, Social Interaction, Narrative Identity, Adolescents

Article Cite:

Samiee, F., Noghani Dokht Bahmani, M., & Akbari, H. (2027). Narrative Analysis of the Social Identity Formation Process among Female High School Students in Kerman. *Sociology of Education*. 13(1): 1-18.

Purpose: The present study aimed to explore the process of social identity formation among female high school students in Kerman and to identify the factors contributing to the development and erosion of their social identity within the school context.

Methodology: This applied qualitative study was conducted using a narrative research approach with a descriptive orientation. The study population consisted of female students in upper secondary schools in Kerman. Using purposive sampling, eight students with rich narrative experiences were selected. Data were collected through in-depth semi-structured interviews conducted over approximately one month. Interview duration ranged from 35 to 90 minutes, and follow-up interviews were conducted when necessary. Data analysis was performed using inductive thematic analysis based on Braun and Clarke's six-step framework with the aid of Atlas.ti8 software. To ensure trustworthiness, pilot interviews, participant validation, and supervision by qualitative research experts during coding and categorization were employed.

Findings: The findings indicated that students' social identity was constructed through individual and social dimensions encompassing seven major categories. In the individual dimension, personal identity included acquired traits, identity model construction, identity-building actions, and identity manifestation in appearance. In the social dimension, categories such as identification and self-categorization, social influence, social interactions, school climate, stereotyping, and identity motivations emerged. Identity-building practices, positive social interactions, charismatic teachers, individual mobility strategies, and identity motivations strengthened social identity. In contrast, stereotyping, competitive school environments, ideological teachings, boring formalism, reduced social activities, and lack of educational liberalism contributed to the erosion of students' social identity.

Conclusion: The results demonstrated that schools play a critical role in either strengthening or weakening adolescents' social identity. Creating supportive and participatory school environments, expanding cultural and social activities, promoting teamwork, reducing negative competition, and providing opportunities for self-expression can enhance students' sense of belonging and social identity development. Reconsidering school climate and acknowledging students' cultural and social diversity may prevent identity erosion and contribute to adolescents' psychological well-being, social cohesion, and social development.

<https://doi.org/10.61838/kman.soe.775>

Creative Commons: CC BY 4.0

Detailed Abstract

Introduction

In the contemporary world, social identity has become one of the most significant concepts in social psychology, sociology, and educational studies. Rapid cultural transformations, globalization, technological expansion, and the increasing complexity of social interactions have intensified concerns regarding identity formation among adolescents. Adolescence is considered a critical developmental stage during which individuals attempt to construct a coherent sense of self and establish meaningful connections with social groups. Social identity theory emphasizes that individuals derive part of their self-concept from their membership in social groups and from the emotional significance attached to such memberships (Scheepers & Ellemers, 2019; Tajfel et al., 1979). According to this perspective, identity is not merely an individual characteristic but a socially constructed phenomenon emerging through interactions, categorizations, and group affiliations.

Schools represent one of the most influential contexts in which adolescents experience social relationships and identity development. Students spend a substantial portion of their lives within educational settings where they interact with peers, teachers, institutional norms, and cultural expectations. Consequently, schools become environments where social identity is continuously negotiated, reinforced, or challenged (Reynolds et al., 2017; Rich & Schachter, 2012). Research has demonstrated that positive school climates and strong feelings of belonging contribute significantly to adolescents' psychological adjustment, academic engagement, and social participation (Kim, 2018; Shirdel et al., 2022). Conversely, negative school environments characterized by excessive competition, exclusion, or rigid ideological structures may undermine students' social identity and emotional well-being.

Social identity has profound implications for mental health, social adaptation, and educational outcomes. Studies have shown that strong social identification promotes self-esteem, psychological resilience, life satisfaction, and social support (Greenaway et al., 2016; Hausser et al., 2020). Haslam and colleagues argued that group-based social connection plays a central role in reducing loneliness and promoting mental health (Haslam et al., 2022). Similarly, Cruwys et al. found that continuity of social identity enhances academic performance and life satisfaction among students (Cruwys et al., 2021). These findings suggest that social identity functions not only as a cognitive construct but also as a protective psychosocial resource.

At the same time, contemporary adolescents increasingly face identity-related tensions due to cultural diversity, media exposure, social comparison, and changing value systems. The identity crisis associated with globalization and digital communication has intensified adolescents' search for belonging and meaning (Rubab et al., 2020). Recent studies indicate that even virtual environments and online gaming communities can contribute to teenagers' sense of belonging and collective identity (Xu, 2025). Nevertheless, despite the growing influence of digital spaces, schools remain one of the primary social institutions shaping adolescents' identity experiences.

Previous studies have examined various factors influencing adolescents' social identity, including family relationships, peer interactions, school climate, and socioeconomic conditions. Bagheri et al. demonstrated that peer groups and school belonging positively influence the social identity of female students (Bagheri et al., 2018). Karimi and Kazemyan reported a positive relationship between parent-child relationship quality and adolescents' social identity (Karimi & Kazemyan, 2018). Albarello et al. highlighted the interplay between personal and social identity during adolescence and emphasized its role in psychological adjustment (Albarello et al., 2018). Furthermore, Haertle and Oles showed that narrative identity formation may reduce the risk of social maladjustment among adolescents (Haertle & Oles, 2023).

Narrative approaches to identity emphasize that individuals construct their identities through stories and interpretations of lived experiences. McAdams and McLean conceptualized narrative identity as an internalized and evolving story integrating past experiences, present understanding, and future aspirations (McAdams & McLean, 2013). Similarly, Campion described identity as an ongoing social process shaped by interaction patterns and meaning-making practices (Campion, 2019). Narrative inquiry therefore provides an appropriate framework for understanding how adolescents interpret school experiences and construct social identity within educational contexts.

Despite the growing body of literature on social identity, many previous studies have adopted quantitative approaches and have focused primarily on relationships between variables rather than exploring the lived experiences and subjective narratives underlying identity formation. There remains limited qualitative research examining how adolescents themselves understand and narrate the process of social identity construction within schools. This gap is particularly evident in the context of Iranian female adolescents, whose experiences are

shaped by unique cultural, educational, and social dynamics. Therefore, the present study aimed to explore the narrative process of social identity formation among female high school students in Kerman and to identify the factors contributing to the development and erosion of their social identity.

Methods and Materials

The present study employed a qualitative narrative research design with a descriptive and interpretive approach. The study population consisted of female students attending upper secondary schools in Kerman, Iran. Participants were selected through purposive sampling based on their ability to provide rich and meaningful narratives concerning their school experiences and identity formation processes. Eight female students participated in the study.

Data were collected through in-depth semi-structured narrative interviews conducted over approximately one month. Interviews ranged from 35 to 90 minutes in duration, with an average duration of approximately 61 minutes. In some cases, follow-up interviews were conducted to clarify participants' experiences and deepen understanding of emerging themes. Interviews began with broad narrative prompts encouraging participants to describe their school experiences, interpersonal relationships, perceptions of belonging, and personal identity development.

All interviews were audio-recorded with participants' consent and subsequently transcribed verbatim. Ethical considerations included obtaining verbal informed consent from participants and their parents, ensuring confidentiality, and assigning identification codes to all participants. Participants were informed that their participation was voluntary and that they could withdraw from the study at any time.

Data analysis was conducted using inductive thematic analysis based on Braun and Clarke's six-step framework. Atlas.ti8 software was utilized to facilitate coding, categorization, and theme development. Initial codes were extracted from participants' narratives and subsequently grouped into broader conceptual categories. To enhance trustworthiness, pilot interviews were conducted, participant validation procedures were implemented, and qualitative research experts supervised the coding and categorization process.

Findings

The findings revealed that students' social identity was constructed through a dynamic interaction between individual and social dimensions. Seven major categories and twenty-four conceptual themes emerged from the data analysis. Two overarching categories were identified: factors contributing to the development of social identity and factors contributing to the erosion of social identity.

Within the individual dimension, the category of personal identity included acquired traits, identity-building actions, identity model construction, and external manifestations of identity. Participants frequently described personal characteristics such as ambition, self-reliance, emotional isolation, curiosity, and perseverance. Many students emphasized their efforts to construct ideal identity models based on admired characteristics such as strength, independence, resilience, and emotional security.

Identity-building practices emerged as an important mechanism of identity development. Sports participation, music preferences, artistic interests, and academic achievements were described as meaningful activities contributing to self-definition and social belonging. Several participants explained that engagement in sports and creative activities provided them with a sense of competence, recognition, and collective identity.

In the social dimension, identification and self-categorization processes played a significant role in shaping students' social identity. Academic identity emerged as one of the dominant forms of identification within the school context. Students often defined themselves through academic achievement, competition, and educational aspirations. In some cases, this strong academic orientation contributed to social distancing and reduced emotional interaction with peers.

Social influence processes also appeared prominently in participants' narratives. Teachers were frequently described as influential figures whose support, charisma, and encouragement significantly shaped students' self-perceptions and educational identities. Individual mobility strategies were another important theme. Some students attempted to improve their social position by changing schools or distancing themselves from stigmatized environments.

Social interactions represented both a developmental and erosive aspect of identity formation. Positive peer relationships contributed to belongingness and emotional support, whereas negative interactions such as stereotyping, comparison, ridicule, and distrust undermined students' sense of social identity. Many participants reported a gradual reduction in social intimacy and increasing preference for emotional distance as a protective strategy.

School climate emerged as one of the most influential contextual factors. Participants criticized excessive academic competition, ideological rigidity, lack of educational freedom, monotonous formalism, and reduced social activities within schools. Uniform regulations, pressure for conformity, and limited opportunities for self-expression were frequently perceived as suppressive experiences contributing to identity conflict and emotional alienation.

The findings also demonstrated that the COVID-19 pandemic negatively affected students' social identity experiences by reducing face-to-face interactions, weakening school attachment, and intensifying feelings of isolation and academic disengagement.

Discussion and Conclusion

The findings of the present study indicate that social identity formation among female adolescents is a complex, multidimensional, and socially embedded process shaped by interactions between personal experiences, school environments, peer relationships, and cultural structures. The study demonstrated that schools function not merely as educational institutions but also as critical social spaces where adolescents negotiate belonging, recognition, and self-definition.

One of the central findings was the dual role of school environments in both strengthening and weakening students' social identity. Positive interactions, supportive teachers, collective activities, and opportunities for participation contributed to stronger feelings of belonging and identity coherence. Conversely, competitive atmospheres, rigid structures, stereotyping, and emotional exclusion weakened students' social attachment and increased identity tensions.

The findings also revealed that adolescents actively construct identity through narrative meaning-making. Students interpreted their experiences, relationships, and aspirations in ways that helped them develop coherent self-understandings. Identity-building practices such as sports, music, and educational achievement served as symbolic resources for constructing meaningful social identities.

Another important finding concerned the growing tendency toward emotional isolation and reduced social trust among adolescents. Many participants described intentional distancing from peer relationships as a strategy for protecting themselves from negative social experiences. This suggests that contemporary adolescents may experience increasing difficulty in establishing stable and emotionally supportive social connections.

Overall, the study highlights the importance of creating supportive, inclusive, and participatory school environments that promote belongingness, emotional security, and opportunities for authentic self-expression. Schools that encourage cooperation, cultural diversity, dialogue, and collective engagement may play a crucial role in strengthening adolescents' social identity and psychological well-being. The findings further emphasize the need for educational policies and practices that move beyond purely academic competition and address the broader social and emotional dimensions of adolescent development.

جامعه‌شناسی آموزش و پرورش

تحلیل روایت‌شناسانه فرایند شکل‌گیری هویت اجتماعی دختران دانش‌آموز دوره متوسطه شهر کرمان

فریبا سمیعی^۱، محسن نوغانی دخت بهمنی^{۲*}، حسین اکبری^۳

۱. کارشناسی ارشد پژوهش علوم اجتماعی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

۲. استاد، گروه علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران (نویسنده مسئول).

۳. دانشیار، گروه علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

✦ ایمیل نویسنده مسئول: noghani@um.ac.ir

چکیده

مقاله تحقیقاتی

هدف: هدف این پژوهش، واکاوی فرایندهای شکل‌گیری هویت اجتماعی دختران دانش‌آموز دوره متوسطه شهر کرمان در بستر مدرسه و شناسایی عوامل توسعه‌دهنده و فرسایش‌دهنده هویت اجتماعی آنان بود.

روش‌شناسی: پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش اجرا مبتنی بر روایت‌پژوهی کیفی با رویکرد توصیفی بود. جامعه پژوهش شامل دختران دانش‌آموز دوره متوسطه دوم شهر کرمان بود که با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند، ۸ نفر از دانش‌آموزان دارای روایت‌های غنی انتخاب شدند. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های عمیق و نیمه‌ساختاریافته طی یک ماه گردآوری شد. مدت زمان مصاحبه‌ها بین ۳۵ تا ۹۰ دقیقه متغیر بود و برخی مشارکت‌کنندگان بیش از یک بار مورد مصاحبه قرار گرفتند. تحلیل داده‌ها با روش تحلیل مضمون استقرایی بر اساس الگوی شش‌مرحله‌ای براون و کلارک و با استفاده از نرم‌افزار Atlas.ti انجام شد. به منظور افزایش اعتبار یافته‌ها، مصاحبه‌های آزمایشی، بازبینی مشارکت‌کنندگان و نظارت پژوهشگران کیفی بر فرایند کدگذاری به کار گرفته شد.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد که هویت اجتماعی دانش‌آموزان در دو بعد فردی و اجتماعی و از طریق هفت مقوله اصلی بر ساخته می‌شود. در بعد فردی، مقوله هویت شخصی شامل خصایص اکتسابی، بر ساخت الگوهای هویتی، کنش‌های هویت‌ساز و نمود هویت در ظاهر بود. در بعد اجتماعی، مقوله‌هایی نظیر شناسایی و همذات‌پنداری، تأثیرات اجتماعی، تعاملات اجتماعی، جو مدرسه، پنداره‌سازی و انگیزه‌های هویتی استخراج شد. نتایج نشان داد که کنش‌های هویت‌ساز، تعاملات مثبت، کاریزمای معلمان، استراتژی‌های تحرک فردی و انگیزه‌های هویتی موجب تقویت هویت اجتماعی می‌شوند؛ در مقابل، کلیشه‌سازی، فضای رقابتی مدرسه، آموزه‌های ایدئولوژیک، فرمالیسم ملال‌آور، کاهش فعالیت‌های اجتماعی و ضعف لیبرالیسم آموزشی از مهم‌ترین عوامل فرسایش هویت اجتماعی دانش‌آموزان بودند.

نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش نشان داد که مدرسه نقشی تعیین‌کننده در شکل‌گیری یا فرسایش هویت اجتماعی نوجوانان ایفا می‌کند. ایجاد فضای حمایتی و مشارکتی، توسعه فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی، تقویت کار گروهی، کاهش رقابت‌های منفی و فراهم ساختن فرصت‌های گفت‌وگو و ابراز هویت می‌تواند به توسعه هویت اجتماعی و افزایش احساس تعلق دانش‌آموزان کمک کند. همچنین بازاندیشی در جو حاکم بر مدارس و توجه به تنوع فرهنگی و اجتماعی دانش‌آموزان می‌تواند از فرسایش هویت اجتماعی جلوگیری کرده و زمینه‌ساز سلامت روانی، انسجام اجتماعی و رشد اجتماعی نوجوانان شود.

دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۰۱

پذیرش: ۱۴۰۵/۰۳/۰۵

انتشار اولیه: ۱۴۰۵/۰۴/۱۰

انتشار نهایی: ۱۴۰۶/۰۱/۰۱

واژگان کلیدی:

هویت اجتماعی، روایت‌پژوهی، دانش‌آموزان دختر، جو مدرسه، تعاملات اجتماعی، هویت روایی، نوجوانان

استناد مقاله:

سمیعی، فریبا، نوغانی دخت بهمنی، محسن، و اکبری، حسین. (۱۴۰۶). تحلیل روایت‌شناسانه فرایند شکل‌گیری هویت اجتماعی دختران دانش‌آموز دوره متوسطه شهر کرمان. جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، ۱۳(۱): ۱۸-۱.

<https://doi.org/10.61838/kman.soe.775>

Creative Commons: CC BY 4.0

مقدمه

در دهه‌های اخیر، مفهوم هویت اجتماعی به یکی از مهم‌ترین موضوعات مورد توجه در علوم اجتماعی، روان‌شناسی اجتماعی و مطالعات تربیتی تبدیل شده است. پیچیدگی‌های جهان معاصر، گسترش فناوری‌های ارتباطی، تغییر سبک‌های زندگی، افزایش فردگرایی و تضعیف پیوندهای سنتی اجتماعی، سبب شده است که مسئله «هویت» بیش از هر زمان دیگری به دغدغه‌ای بنیادین برای نوجوانان تبدیل شود. نوجوانی مرحله‌ای حساس در فرایند رشد است که در آن فرد تلاش می‌کند درکی منسجم از «خود» و جایگاهش در جهان اجتماعی به دست آورد. این فرایند نه تنها در بستر تحولات فردی بلکه در تعامل مداوم با گروه‌ها، نهادها و ساختارهای اجتماعی شکل می‌گیرد. از این منظر، هویت اجتماعی به عنوان بخشی از خودپنداره فرد که از عضویت در گروه‌های اجتماعی و احساس تعلق به آن‌ها ناشی می‌شود، اهمیت فراوانی دارد (Hogg et al., 2004; Tajfel et al., 1979).

بر اساس نظریه هویت اجتماعی، افراد بخشی از هویت خود را از طریق عضویت در گروه‌های اجتماعی کسب می‌کنند و همین عضویت‌ها چارچوبی برای درک خود، دیگران و روابط اجتماعی فراهم می‌آورد (Sato, 2025; Scheepers & Ellemers, 2019). تاجفل و ترنر بیان می‌کنند که انسان‌ها تمایل دارند خود را در قالب گروه‌های اجتماعی طبقه‌بندی کنند و از طریق همذات‌پنداری با گروه‌ها به احساس معنا، منزلت و امنیت روانی دست یابند (Tajfel et al., 1979). در این میان، گروه‌های آموزشی و به ویژه مدرسه، یکی از مهم‌ترین بسترهای تجربه هویت اجتماعی در دوران نوجوانی محسوب می‌شوند. نوجوانان بخش قابل توجهی از زندگی روزمره خود را در محیط مدرسه سپری می‌کنند و در این فضا با معلمان، همسالان، هنجارها و ساختارهای اجتماعی متعددی مواجه می‌شوند که همگی در شکل‌گیری هویت آنان نقش دارند (Reynolds et al., 2017; Rich & Schachter, 2012).

هویت اجتماعی صرفاً مفهومی انتزاعی یا ذهنی نیست، بلکه پیامدهای گسترده‌ای برای سلامت روان، عملکرد تحصیلی، مشارکت اجتماعی و احساس تعلق افراد دارد. پژوهش‌ها نشان داده‌اند افرادی که از هویت اجتماعی مثبت و پایدار برخوردارند، عزت نفس بالاتر، سلامت روان بهتر و روابط اجتماعی سازنده‌تری تجربه می‌کنند (Greenaway et al., 2016; Hausser et al., 2020). در مقابل، ضعف در هویت اجتماعی می‌تواند با احساس تنهایی، افسردگی، انزواطلبی و رفتارهای پرخطر همراه باشد (Alberti, 2019; Haslam et al., 2022). هاسلم و همکاران نشان دادند که تعلق گروهی و پیوندهای اجتماعی مبتنی بر هویت مشترک، یکی از مهم‌ترین عوامل محافظت‌کننده در برابر اضطراب و انزوای اجتماعی هستند (Haslam et al., 2022). همچنین پژوهش‌های مربوط به «درمان اجتماعی» تأکید دارند که هویت اجتماعی می‌تواند از طریق ایجاد احساس تعلق، حمایت اجتماعی و معنا بخشی به زندگی، رفاه روانی را افزایش دهد (Hausser et al., 2020; Steffens et al., 2017).

در فضای معاصر، بحران هویت در میان نوجوانان ابعاد پیچیده‌تری پیدا کرده است. جهانی شدن، توسعه رسانه‌های اجتماعی و تغییر در نظام ارزش‌ها سبب شده‌اند نوجوانان در معرض هویت‌های متنوع و گاه متعارض قرار گیرند (Rubab et al., 2020). این وضعیت به ویژه در جوامعی که همزمان با تغییرات سریع فرهنگی و اجتماعی مواجه‌اند، می‌تواند به تعارضات هویتی، احساس سردرگمی و کاهش انسجام اجتماعی منجر شود. در سال‌های اخیر، حتی فضای مجازی و بازی‌های آنلاین نیز به بستری برای شکل‌گیری هویت اجتماعی نوجوانان تبدیل شده‌اند. پژوهش شو (Xu) نشان می‌دهد که نوجوانان از طریق عضویت در جوامع مجازی و بازی‌های آنلاین چندنفره، احساس تعلق، همکاری و هویت گروهی را تجربه می‌کنند (Xu, 2025). این تحولات نشان می‌دهد که هویت اجتماعی دیگر محدود به گروه‌های سنتی نیست و نوجوانان به طور مداوم در حال بازتعریف خود در فضاهای مختلف اجتماعی هستند.

با وجود اهمیت هویت اجتماعی، مدرسه همچنان یکی از بنیادی‌ترین بسترهای شکل‌گیری آن محسوب می‌شود. فضای مدرسه نه تنها محل آموزش رسمی بلکه عرصه تجربه روابط اجتماعی، رقابت، همکاری، پذیرش و طرد است. کیفیت جو مدرسه، نوع روابط میان دانش‌آموزان و معلمان، احساس عدالت، فرصت مشارکت و فضای فرهنگی مدرسه می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در تقویت یا تضعیف هویت اجتماعی دانش‌آموزان داشته باشد (Kim, 2018; Reynolds et al., 2017). پژوهش شردل و همکاران نشان داد که جو مثبت مدرسه و روابط مطلوب با همسالان رابطه مستقیمی با تقویت هویت اجتماعی دختران دانش‌آموز دارد (Shirdel et al., 2022). همچنین کیم نشان داد که احساس تعلق به مدرسه می‌تواند نقش محافظتی در برابر قربانی شدن توسط همسالان و مشکلات روان‌شناختی ایفا کند (Kim, 2018).

در این میان، نقش معلمان و رهبران آموزشی نیز حائز اهمیت است. پژوهش آنتونی نشان می‌دهد که هویت نقش معلمان و مدیران مدرسه می‌تواند به طور مستقیم بر انگیزش، مشارکت و احساس تعلق دانش‌آموزان اثر بگذارد (Antoni, 2021). در محیط‌هایی که معلمان قادر به ایجاد هویت مشترک و تعامل حمایتی با دانش‌آموزان هستند، احتمال شکل‌گیری هویت اجتماعی مثبت افزایش می‌یابد (Platow et al., 2013). همچنین در حوزه ورزش و فعالیت‌های گروهی، پژوهش برونر و همکاران نشان داده است که تیم‌های ورزشی و فعالیت‌های جمعی می‌توانند بستری برای توسعه هویت اجتماعی، همکاری و رشد مثبت نوجوانان فراهم آورند (Bruner et al., 2017). یافته‌های جدیدتر نیز نشان می‌دهد که مربیان و رهبران گروه‌ها از طریق ایجاد حس تعلق و انسجام گروهی می‌توانند نقش مهمی در برساخت هویت اجتماعی نوجوانان ایفا کنند (Pellet et al., 2025).

هویت اجتماعی علاوه بر روابط گروهی، با فرایند روایت‌گری و معنا بخشی به تجربه‌های زیسته نیز پیوند دارد. رویکرد هویت‌روایی بر این باور است که انسان‌ها از طریق روایت داستان زندگی خود، هویتشان را بازسازی و سازماندهی می‌کنند (McAdams & McLean, 2013). در این رویکرد، هویت امری ثابت و از پیش تعیین شده نیست، بلکه در تعامل مداوم با تجربه‌ها، روابط و روایت‌های فرد شکل می‌گیرد. کمپون نیز هویت را فرایندی پویا و اجتماعی می‌داند که از طریق الگوهای تعامل و معنا بخشی به تجربه‌ها ساخته و حفظ می‌شود (Campion, 2019). از این منظر، بررسی روایت‌های نوجوانان درباره تجربه‌های مدرسه می‌تواند ابعاد عمیق‌تری از فرایند شکل‌گیری هویت اجتماعی آنان را آشکار سازد.

مطالعات متعددی در ایران و سایر کشورها به بررسی عوامل مرتبط با هویت اجتماعی نوجوانان پرداخته‌اند. برای مثال، افضلی و همکاران نشان دادند که شکاف نسلی و تفاوت در ارزش‌ها و نگرش‌ها بر هویت اجتماعی و سیاسی دانش‌آموزان اثرگذار است (Afzali et al., 2019). همچنین باقری و همکاران گزارش کردند که عواملی نظیر پایگاه اجتماعی-اقتصادی خانواده، تعلق به مدرسه و گروه همسالان در شکل‌گیری هویت اجتماعی دختران نقش مهمی دارند (Bagheri et al., 2018). کریمی و کاظمیان نیز وجود رابطه مثبت میان کیفیت روابط والد-فرزند و هویت اجتماعی دانش‌آموزان دختر را تأیید کردند (Karimi & Kazemyan, 2018). در سطح بین‌المللی، آلبارلو و همکاران نشان دادند که تعامل میان هویت شخصی و هویت اجتماعی در دوران نوجوانی نقش مهمی در سازگاری روانی و روابط بین‌فردی دارد (Albarello et al., 2018).

از سوی دیگر، پژوهش‌های جدید بر اهمیت هویت اجتماعی در پیشگیری از ناسازگاری اجتماعی و آسیب‌های روانی تأکید دارند. هارتله و اولش نشان دادند که شکل‌گیری هویت‌روایی مثبت می‌تواند خطر ناسازگاری اجتماعی نوجوانان را کاهش دهد (Haertle & Oles, 2023). همچنین پژوهش‌های هاسلم و همکاران نشان می‌دهد که پیوندهای گروهی مبتنی بر هویت مشترک می‌توانند تنهایی و اضطراب اجتماعی را کاهش دهند (Haslam et al., 2019). کرویس و همکاران نیز بیان کردند که تداوم هویت اجتماعی، عملکرد تحصیلی، ماندگاری آموزشی و رضایت از زندگی دانشجویان را تقویت می‌کند (Cruwys et al., 2021). در حوزه سلامت و رفتارهای اجتماعی نیز نشان داده شده است که هویت اجتماعی می‌تواند افراد را به رفتارهای سالم‌تر و مشارکت اجتماعی بیشتر سوق دهد (Moran & Sussman, 2014).

با وجود این پیشینه گسترده، بخش قابل توجهی از مطالعات انجام شده در حوزه هویت اجتماعی دارای رویکرد کمی بوده‌اند و کمتر به تجربه‌های زیسته و روایت‌های نوجوانان توجه کرده‌اند. در حالی که فرایند شکل‌گیری هویت اجتماعی ماهیتی پیچیده، چندلایه و وابسته به تجربه‌های روزمره دارد، پژوهش‌های کمی اغلب قادر به آشکار ساختن سازوکارهای عمیق این فرایند نیستند. جلالی و همکاران نیز در مطالعه روایی خود بر نوجوانان ایرانی نشان دادند که روایت‌ها و الگوهای ذهنی نوجوانان نقش مهمی در سازماندهی هویت آنان دارند (Jalali et al., 2022). علاوه بر این، بسیاری از پژوهش‌ها صرفاً به رابطه میان متغیرها پرداخته‌اند و کمتر به این پرسش پاسخ داده‌اند که نوجوانان چگونه و از طریق چه تجربه‌هایی هویت اجتماعی خود را در مدرسه برمی‌سازند.

از سوی دیگر، تحولات فرهنگی و اجتماعی اخیر در جامعه ایران، از جمله افزایش فردگرایی، کاهش تعاملات چهره به چهره، گسترش فضای مجازی و تغییر در الگوهای ارتباطی نوجوانان، اهمیت بازاندیشی در مسئله هویت اجتماعی را دوچندان کرده است. نوجوانان امروز در معرض سبک‌های زندگی متنوع، ارزش‌های متعارض و تجربه‌های جدید اجتماعی قرار دارند و این شرایط می‌تواند فرایند شکل‌گیری هویت آنان را پیچیده‌تر کند (Cutler, 2025; Sadre, 2025). در چنین شرایطی، مدرسه می‌تواند هم بستری برای تقویت احساس تعلق و انسجام اجتماعی باشد و هم در صورت وجود فضای رقابتی، پردکننده یا ایدئولوژیک، به عاملی برای فرسایش هویت اجتماعی تبدیل شود (Scheepers et al., 2006; Turner et al., 2014).

بنابراین، با توجه به اهمیت هویت اجتماعی در سلامت روان، احساس تعلق، مشارکت اجتماعی و رشد نوجوانان، و نیز با در نظر گرفتن کمبود پژوهش‌های کیفی در این حوزه، بررسی روایت‌محور تجربه‌های دانش‌آموزان درباره فرایند شکل‌گیری هویت اجتماعی در بستر مدرسه ضروری به نظر می‌رسد. از این رو، هدف پژوهش حاضر واکاوی روایت‌شناسانه فرایند شکل‌گیری هویت اجتماعی دختران دانش‌آموز دوره متوسطه شهر کرمان و شناسایی عوامل توسعه‌دهنده و فرسایش‌دهنده هویت اجتماعی آنان در بستر مدرسه است.

روش‌شناسی پژوهش

تحقیق روایی به‌طور منحصربه‌فرد برای روشن کردن پیچیدگی فرآیندها، تجربیات و سیستم‌های انسانی، مانند سیستم‌های هویتی پیچیده و پویای یک فرد مناسب است که تفکر پوزیتیویستی ممکن است قادر به درک کامل آن نباشد. بازخوانی و نظام‌مند کردن تجربیات زیسته مشارکت‌کنندگان بر پایه روایت‌های آن‌ها نکته اساسی در تعیین روش تحقیق بوده است. این پژوهش با روش روایت پژوهی به عنوانی روشی کیفی با رویکردی توصیفی انجام شده است.

جامعه مطالعاتی پژوهش، کلیه دانش‌آموزان دختر متوسطه دوم کرمان را در بر می‌گرفت. به کمک نمونه‌گیری هدفمند با ۸ نفر از دانش‌آموزان با روایت‌های ارزشمند، مصاحبه روایتی و نیمه ساختار یافته انجام شد. ابتدا مطابق با اصول مصاحبه نیمه ساختار یافته، پروتکل مصاحبه آماده شد. قبل از جمع‌آوری داده‌ها هماهنگی اولیه با مدیریت مدرسه انجام شد، سپس در تیرماه ۱۴۰۲، ابتدا سؤالات و اهداف پژوهش به تأیید واحد تحقیقات اداره آموزش و پرورش کرمان رسید و توصیه‌های لازم جهت ویرایش سؤالات موردبررسی قرار گرفت. سپس واحد حراست اداره جهت انجام مصاحبه‌ها با دانش‌آموزان مجوز لازم را صادر کرد.

مصاحبه روایتی با یک سؤال مقدماتی و روایتی شروع شد که پاسخ به این سؤال بین ۵ الی ۳۰ دقیقه به طول انجامید. مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته با تأیید شرکت‌کنندگان ضبط شد. پرسش‌های مصاحبه نیمه ساختاریافته باز پاسخ بودند، و برای اطمینان از پوشش همه موضوعات موردعلاقه مصاحبه‌ها به سبک محاوره‌ای انجام شد. به شرکت‌کنندگان توصیه شد که نگران ساختار جمله یا دستور زبان نباشند و بر روایت خود متمرکز شوند. مصاحبه‌ها در تیر ماه و مرداد ماه انجام شد و بین ۳۵ تا ۹۰ دقیقه (میانگین ۶۱ دقیقه) به طول انجامید در این پژوهش در مواردی که نیاز بود با شرکت‌کننده‌ها مصاحبه دوم برگزار شد.

پس از هر مصاحبه، متن کامل مصاحبه رونویسی شد و تجزیه و تحلیل مختصری از محتوا انجام شد. صوت‌ها و تمام اسناد تا پایان مطالعه در سیستم رمزگذاری شده نگهداری شد. پس از اتمام مصاحبه‌ها، مضامین رمزگذاری و یک بیوگرافی که به دنبال ثبت داستان شرکت‌کنندگان بود، ثبت شد. این متن با شرکت‌کنندگان به اشتراک گذاشته شد و هر اصلاحیه‌ای در متن بازنویسی شد. سپس شرکت‌کننده این فرصت را داشت تا پیش‌نویس نهایی را از طریق ارسال فایل متنی در پلتفرم شاد بررسی کند.

رضایت شفاهی آگاهانه از همه شرکت‌کنندگان و والدین آن‌ها در زمان هر مصاحبه اخذ شد. همه مشارکت‌ها داوطلبانه بود. شرکت‌کنندگان این امکان را داشتند که در هر زمان سؤال بپرسند و یا مطالعه را ترک کنند. به آن‌ها اطمینان داده شد که تمامی اطلاعات نزد پژوهشگر محفوظ است و برای هر مصاحبه شونده یک کد اختصاص داده شد. برای اطمینان از روایی و پایایی ابزار تحقیق، سه مصاحبه کار آزمایی با استفاده از آزمودنی‌هایی که ویژگی‌های دموگرافیک مشابه شرکت‌کنندگان در پژوهش داشتند، انجام شد. محقق سعی کرد واکنش شخصی خود را در طول مصاحبه به حداقل برساند تا از تأثیر بر داستان‌ها جلوگیری کند. مصاحبه‌ها تا جایی که امکان دستیابی به داده‌های جدید دیگر فراهم نبود؛ ادامه یافت.

پس از جمع‌آوری روایت‌ها و تبدیل آن‌ها به متن، با توجه به هدف مطالعه، برای دستیابی به اهداف پژوهش از تحلیل مضمون با رویکرد استقرایی، (روش ۶ مرحله‌ای کلارک و براون) استفاده شد. برای تحلیل داده‌ها و سرعت بخشیدن به کار و همچنین افزایش کیفیت نتایج حاصل از نرم‌افزار *Atlas.Ti8* استفاده شد. از تعدادی از محققین کیفی که در این زمینه تجارب قابل قبولی داشته‌اند، کمک گرفته شد تا بر مراحل کدگذاری، مفهوم‌سازی، استخراج مقوله‌ها و ذهنیت محقق نظارت داشته باشند. در نهایت مفاهیم و مقوله‌ها از متن استخراج شد و مدل مفهومی نیز ترسیم گردید.

یافته‌های پژوهش

پس از انجام مراحل کامل کدگذاری، یک مدل پارادایمی حاصل شد. مدل مربوط به فرایندهای درون‌متنی مؤثر در شکل‌گیری هویت اجتماعی در دو بعد فردی و اجتماعی است که دربرگیرنده ۷ مقوله و ۲۴ مفهوم است. دو مقوله مرکزی از ترکیب مقولات اصلی به دست آمد، توسعه‌دهندگان هویت اجتماعی و فرسایش دهندگان هویت اجتماعی مقوله‌های مرکزی هستند که قابلیت تحلیل دارند و تا حد امکان تمام مفاهیم را در برمی‌گیرند.

جدول ۱: مقوله‌ها و مفاهیم استخراج شده از روایت‌های دانش آموزان

ابعاد	مقوله‌ها	مفاهیم
بعد فردی	هویت شخصی	خصایص اکتسابی، برساخت الگوهای هویتی، کنش‌های هویت ساز نمود هویت در نمای بیرونی فرد
بعد اجتماعی (درون متنی)	شناسایی (همذات‌پنداری)	برساخت هویت تحصیلی، هویت STEM
	پنداره سازی	برداشت کلیشه ای
	تاثیر اجتماعی	تاثیر گذاری اجتماعی متقابل، نفوذ اجتماعی درک شده، استراتژی تحرک فردی، کاریزمای رهبران، همنوایی اجتماعی، تعارض هویتی
	تعاملات اجتماعی	مقایسه اجتماعی، دگرش تعاملات اجتماعی، هویت‌های ناسازگار
	جو مدرسه	آموزه‌های ایدئولوژیک، فقدان لیبرالیسم آموزشی، تقلیل فعالیت‌های اجتماعی، فرمالیسم ملال آور، جو مدرسه در کرونا
	انگیزه‌های هویت	تصدیق هویت، حفاظت از هویت، عزت نفس

در بعد فردی مقوله هویت شخصی و در بعد جمعی مقوله‌های شناسایی، پنداره سازی، تاثیر اجتماعی، تعاملات اجتماعی، جو مدرسه و انگیزه‌های هویتی قرار می‌گیرد. در ادامه، به برخی از مهم ترین مقوله‌ها و مفاهیم استخراج شده از دل روایت‌های دانش آموزان به طور مختصر می‌پردازیم و سپس مدل مفهومی ارائه می‌شود.

۱ - هویت شخصی که شامل مفاهیم خصایص اکتسابی، برساخت الگوهای هویتی، کنش‌های هویت ساز، نمود هویت در نمای بیرونی فرد است.

۱ - ۱ - **خصایص اکتسابی:** در بعد فردی و مقوله هویت شخصی یکی از مفاهیم خصایص اکتسابی است. ویژگی‌ها و خصایص اکتسابی هر فردی در طول زمان و تحت عواملی مانند تجربه‌ها، عادت‌ها، آموزش‌ها، تقلید و... شکل می‌گیرد و به محیطی که هر فرد در آن پرورش یافته و شیوه‌های تربیتی که در معرض آن‌ها قرار گرفته است، بستگی دارد. ویژگی‌های مشاهده‌شده در شرکت‌کنندگان شتاب‌زدگی، انزواطلبی خودخواسته، تک‌ساحتی بودن، خلیات ناامیدی و افسردگی، خودمحوری و کاوشگری است. هیچ رشته‌ای رو به صورت جدی ادامه ندادم. به مدت به کاری رو شروع می‌کنم در حدی که سررشته داشته باشم، خیلی آدم عجولی‌ام، نمی‌تونم صبر کنم که به ثمر بشینه (کدا). یا در نمونه دیگری ترجیح ام این بود که بیشتر تک‌روی داشته باشم و تنها بودم. من خیلی از آدم‌های جدیدی استقبال نمی‌کنم. از دوران بچگی اجتماعی بودم اما از مدرسه به بعد خیلی این اخلاق پیش من نیست و سازگاری من با آدم‌های جدید یکم کمتره تا به شرایط عادت کنم (کدا۲)

۱ - ۲ - **برساخت الگوهای هویتی:** به معنای شکل‌گیری و تشکیل مجموعه‌ای از ویژگی‌ها، اعتقادات، ارزش‌ها، نقاط قوت و ضعف، هدف‌هاست که در روند هویت‌یابی افراد نمایان می‌شود و می‌تواند جهت‌گیری‌های آینده‌ی فرد را پیش‌بینی کند. این الگوهای هویتی توسط تجربیات زندگی، تعاملات

اجتماعی، تربیت، ارزش‌ها و باورها، مهارت‌ها و استعدادها، هدف‌ها و آرزوها و بافت اجتماعی برساخته می‌شوند. آن چه اهمیت دارد اشتراک ویژگی‌هایی است که دانش آموزان در مجموع از الگوهای هویتی که بر ساخته‌اند. دانش آموزان بسیار تمایل دارند هویت‌هایی خود ساخته، محکم و قوی داشته باشند و از واژه‌های محکم، زن قوی در روایت‌هایشان استفاده کرده‌اند. امن بودن نیز یکی از ویژگی‌های مشترک در الگوهای دانش آموزان بود. یک آدم خاصی تو ذهنم نیست از هر کسی یک ویژگی خوب که دیدم کنار هم چیدم یک آدم تو ذهنم ساختم. یکی از اون ویژگی‌ها آینه که اصلاً خسته نمیشه، نه این که جسمانی خسته نشه، از لحاظ تلاش کردن، خسته نمیشه... تلاشی که به خاطر بقیه نباشه، به خاطر این که به فلانی برسم نباشه... آدمی که سعی میکنه برای بقیه مشکل ایجاد نکنه، وقتی کنارش قرار بگیری حالت خوب میشه، این آدم همیشه تو ذهنم الگوئه؛ و تلاش می‌کنم بهش برسم (کد۴). نمونه دیگر مامان من با اینکه زنه، احساس می‌کنم از بابام قوی تره... با سرعت بالا میره... از حق خودش دفاع می‌کنه، خیلی دوست دارم مثل مامانم باشم، یک زن قوی باشم (کد۵).

۱ - ۳ - **کنش‌های هویت‌ساز** به عملکردها و فعالیت‌هایی اشاره دارند که در جهت شکل‌گیری، تغییر، یا تقویت هویت یک فرد انجام می‌شود. یادگیری مهارت‌ها می‌تواند به شکل‌گیری یک هویت حرفه‌ای کمک کند. تجربه‌های حسی مانند هنر، موسیقی، نیز می‌تواند به شکل‌گیری هویت افراد کمک کنند. کنش‌های هویت‌سازی که در این مطالعه مشاهده شده است شامل هویت موسیقایی، برساخت هویت ورزشی و کاوشگری هویت است. مخصوصاً موسیقی‌هایی که الان اومده محسن ابراهیم زاده، همش هم موضوع شون یه چیزیه یا طرف رفته یا طرف اومده، اما تو رپ اینجوری نیست. من خیلی رپ گوش میدم. از مسائل سیاسی بگیر، مسائل اجتماعی بگیر، خانوادگی حتی تاریخی، رپ داریم از فتحعلی شاه قاجار میخونن، مشکلاتی که الان تو جامعه مون داریم، اما خب چیزیه که خیلی کمتر شناخته شده، جون الان بیشتر ریتمه براش مهمه. براش مهم نیست طرف چی میگه. اصلاً عمقی نگاه نمی‌کنن (کد۱) بهترین ورژن خودم همون ورژن اسپرت بودن و ورزشکاریمه. اینو دوست دارم نشون بدم به بقیه. دوست دارم بگم آقا من قهرمان ورزشم. بیشترین وقتم رو روی ورزشم می‌ذارم. این وقتی که روی ورزشم گذاشتم هیچ وقت روی درس نداشتم. چون عشقی که ورزش بهم میده رو هیچ وقت هیچی نتونسته بهم بده (کد۵).

۱ - ۴ - **نمود هویت در ظاهر**، به تمامی ویژگی‌ها و عناصری اشاره دارد که از طریق ظاهر فرد به دیگران منتقل می‌شود و نقش مهمی در شناخت فرد توسط دیگران و در ارتباطات اجتماعی ایفا می‌کند. این نمای هویت معمولاً شامل عواملی از قبیل استایل لباس، تنظیم مو، آرایش، ۱۳ ظاهر خود صحبت کردند، در مواقعی که فشار بیرونی از سمت خانواده یا فشارهای اجتماعی در مکان‌های خاص مانند مکان‌های مذهبی، مدرسه وارد می‌شود. من توی مدرسه با حجاب کامل می‌رفتم اما چون خارج از مدرسه این شکلی نبود بعضاً خیلی از بچه‌ها منو بیرون نمی‌شناختن یا می‌دیدن باورشون نمی‌شد (کد۲) از دیدگاه خانواده‌ام، تیپ من اسپرته. از دید دوستای امن ام که بهشون از خودم گفتم فکر میکنن من چادری‌ام. من گاهی اوقات چادر می‌پوشم و خانواده‌ام اینو نمی‌دونن (کد۳).

مواردی از این دست که افراد نمی‌توانند هویت واقعی خود را در ظاهر خود بروز دهند، سبب شکل گرفتن یک آشنفتگی ذهنی و درگیری فکری دائمی بین خواست خود و الزام دیگران شده و در توسعه هویت اجتماعی افراد اثر منفی می‌گذارد.

در بعد جمعی ابتدا با مقوله شناسایی شروع می‌کنیم.

۲ - **شناسایی**، در سیاق نظریه هویت اجتماعی، به فرآیندی اشاره دارد که در آن یک فرد خود را با یک گروه اجتماعی خاص مرتبط می‌کند و عضویت در آن گروه را به عنوان بخشی از هویت شخصی خود درونی سازی می‌کند. در واقع دانش آموزان با رسیدن به سال‌های انتهایی دوران مدرسه و با توجه به دستاوردها و شکست‌ها، تجربیات زیسته، تعاملات با همکلاسی‌ها و معلمان، در حال تکمیل فرایند شکل دهی هویت یا هویت‌های خود هستند. ابتدا آن‌ها به خود-طبقه بندی می‌پردازند و سپس تلاش می‌کنند تا هویت خود را با گروهی که بیشتر با آن همذات پنداری می‌کنند، منطبق کنند. وقتی افراد خود را به اصطلاح هویت اجتماعی تعریف می‌کنند، تلاش می‌کنند که تمایز مثبت گروهی را از گروه‌های مقایسه‌ای روی ابعاد ارزشی به وجود آورند.

۲-۱ - برساخت هویت تحصیلی: دانش‌آموزی که خود را با هویت تحصیلی نسبتاً قوی می‌شناسد، در محیط مدرسه متکی به دستاوردهای تحصیلی است. او نمره محور و اهل رقابت و با پشتکار است. برای چنین دانش‌آموزی معلم به عنوان رهبر آموزشی نقش محوری را ایفا می‌کند. در فعالیت‌های جانبی مدرسه اعم از شورای مدرسه، انجمن‌های علمی، فرهنگی و هنری عضویت ندارد. کنکور زدگی او، باعث ایجاد یک آپارتاید اجتماعی می‌شود. روابط دوستانه او سطحی است. همکاری او مشروط به این امر است که از زمان مفید خود برای مطالعه صرف دیگری نشود. مورد تحسین و تشویق مداوم کادر اجرایی مدرسه قرار می‌گیرد. اعتماد به نفس او وابسته به نمرات است. مدرسه برای این افراد به محلی برای کسب نمره خوب تقلیل می‌یابد. برساخت هویت تحصیلی در قالب روایت‌های دانش‌آموزان قابل مشاهده است. *از دید خانواده‌ام من به دختر... که همش پای کتابشه، وقتایی هم که پای کتاب نباشم سرم تو گوشیه. اگر نمره خوب بگیرم باعث میشه اعتماد به نفسم بره بالا (کد۶) سالای اول مدرسه تمام دغدغه‌ات آینه کارنامه‌ات خیلی خوب بشه، شاگرد اول مدرسه بشی، نمرات از اون یکی بیشتر بشه، سه سال بعدی رو تلاش می‌کنی بخونی که رشته خوبی بری که حداقل هدایت تحصیلی خوبی داشته باشی (کد۴)*

۲-۲ - هویت STEM: یکی از پیامدهای برساخت هویت تحصیلی در مدارس، ایجاد هویت STEM است. کیم (۲۰۱۸) هویت STEM را یکی از زیر مجموعه‌های هویت اجتماعی در نظر می‌گیرند. آن‌ها معتقدند اگر طبق دیدگاه تاجفل و ترنر هویت اجتماعی با عضویت در سایر گروه‌ها و تعلق خاطر به آن‌ها سنجیده می‌شود (مانند دختر، دانش‌آموز، فارسی‌زبان) پس هویت STEM نیز مبتنی بر هویت اجتماعی است که افراد خود را به عنوان عضوی از رشته‌های ریاضیات، علوم، تکنولوژی و مهندسی می‌بینند و در اجتماع پذیرفته می‌شوند و عملاً با این تفکر سایر رشته‌های درسی به حاشیه رفته و از اهمیت اش در ذهن دانش‌آموزان کاسته می‌شود. نقش محیط مدرسه بر توسعه این نوع هویت در آن‌جا نشان داده می‌شود که از سویی نظام آموزشی و معلمان و طبعا دانش‌آموزان برای دروس علوم و ریاضیات نقش محوری و تعیین‌کننده‌ای قائل شده‌اند. *من از کلاس ششم مسیرم مشخص بود برای انتخاب رشته یا می‌رفتم ریاضی یا تجربی (کد۲)*

۱-۳ - برداشت کلیشه‌ای: یکی از پیامدهای پنداره‌سازی‌ها توسط افراد، شکل گرفتن برداشت‌های کلیشه‌ای است که علاوه بر تنظیم رفتار در درون گروه‌ها، هنجارها و باورهای ایجاد می‌کند که رفتار با برون گروه را تحت تاثیر قرار می‌دهد. *اگر معلما منو به شلوغ بودن بشناسن دیگه همیشه میگن این شلوغه، دیدشون درست همیشه دیگه تا همیشه همینه (کد۶).*

۴ - تأثیرات اجتماعی: شناسایی‌ها در خلأ اتفاق نمی‌افتد و دانش‌آموز برای شناخت خود تحت تأثیرات اجتماعی متعددی قرار می‌گیرد.

۱-۴ - نفوذ اجتماعی درک شده به معنای این است که افراد می‌فهمند که مرزهای گروهی که به آن‌ها تعلق دارند، قابلیت نفوذ و تغییر دارد و افراد می‌توانند به راحتی از یک گروه به گروه دیگر منتقل شوند یا عضویت در گروه‌ها را تغییر دهند. *معلم‌ها... می‌گفتن دخترتون خیلی خوبه و باید بره یک مدرسه خوب درس بخونه. همین توی ذهن من به انگیزه‌ای ایجاد کرده بود که من گفتم هر جور شده باید برم از این مدرسه (کد۵)*

۲-۴ - کاریزمای رهبران: یکی از عوامل مؤثر در تاثیر گذاری‌های اجتماعی درون مدارس، معلمان یا همان رهبران آموزشی هستند؛ اما نکته مهم این است که تعداد زیادی از تحقیقات تأیید می‌کند که رهبری تنها با درک هویت مشترک بین رهبران (مثلاً معلمان) و پیروان (مانند دانش‌آموزان) بوجود می‌آید. دانش‌آموز با دریافت احساس هویت اجتماعی مشترک از سوی معلم به درس خواندن علاقه مند شده و اولین زمینه برای ایجاد هویت تحصیلی در کلاس اول او شکل گرفته است. *معلم کلاس اولم معلمی بود که خیلی آروم بود، ولی خب کنارش سخت گیری‌هایی هم داشت که ذهن من جهت یافت به سمت درس و پشتکار داشتن. معلم خیلی تاثیر زیادی داشت به خاطر اینکه یک معلم دلسوز و همراه بود. (کد۲).*

۳-۴ - استراتژی تحرک فردی: اگر اعضای گروه‌های با وضعیت پایین اعتقاد داشته باشند که مرزهای گروهی قابل نفوذ هستند، به طوری که ممکن است از گروه خود خارج شده و به یک گروه بهتر بپیوندند، آن‌ها تلاش می‌کنند تا این امر از طریق استراتژی تحرک فردی اتفاق بیفتد. *من سال هفتم خودم کاری کردم از مدرسه بن‌دازم بیرون که مامانم توی مدرسه دیگه ثبت نامم کنه. چون توی مدرسه استثنائی تا نهم بیشتر کلاس نداشتیم... من دوست نداشتم دیگه درس نخونم و به خودم افتخار می‌کنم از اون مدرسه اومدم بیرون و رفتم مدرسه معمولی، چیزای بیشتری یاد گرفتم (کد۵).* اگر مرزهای

گروهی غیرنفوذپذیر باشند، سعی در فرار از تبعات منفی عضویت در گروه با وضعیت پایین با صرف انرژی در استراتژی‌های تحرک فردی معنادار نخواهد بود. در این شرایط، برای اعضای گروه با وضعیت پایین معقول‌تر است با توجه به هویت اجتماعی مشترک خود اقدام به بهبود شرایط گروه خود نمایند. پیش‌بینی می‌شود که اعضای گروه با وضعیت پایین سعی دارند معنای زمینه مقایسه را از طریق فرآیند خلاقیت اجتماعی مجدداً تعریف کنند. این اقدام ممکن است به وسیله پذیرش دیدگاهی مثل «ممکن است ما مانند آن‌ها باهوش نباشیم اما ما بیشتر بازی می‌کنیم» یا «آن‌ها ممکن است بیشتر غرق در تحصیل باشند، اما ما بیشتر با دنیای واقعی در ارتباط هستیم» انجام شود. همین امر دانش آموزان در گروه پایین‌تر را به کاهش ارزش و جدا شدن از آموزش رسمی هدایت می‌کند.

۱ - ۵ - دگرش تعاملات اجتماعی: با توجه به سیال بودن هویت‌های افراد و تغییرات متعدد در نگرش‌ها و باورها، تغییر در روند تعاملات اجتماعی امری اجتناب‌ناپذیر است. لذا این امر به خودی خود طبیعی و معقول به نظر می‌رسد. بخش قابل توجهی در این داده‌ها، اشتراک نظر شرکت‌کنندگان درباره کاهش آگاهانه تعاملات اجتماعی است. روایت دانش آموزان حاکی از کاهش اتصال عاطفی، گسترش شبکه اجتماعی در عمق کم و انزوای هوشیارانه در نوع تعاملات آن‌ها است. نکته قابل توجه آن جاست که این موضوع در بین شرکت‌کنندگان مختلف، مشترک بوده و بر آن اتفاق نظر داشتند. بعضی از دانش آموزان استراتژی‌های مدیریتی برای حفاظت از هویت خود در پیش گرفتند تا از آسیب‌های تعاملات ناسالم در امان باشند. عده‌ای دیگر هم از وابستگی‌های افراطی به دوستان رهایی یافته و به این درک رسیده‌اند که روابط اجتماعی به حد و مرزهای مشخصی نیاز دارد. *اهل دوستی نیستیم نمیتونم اعتمادکنم آدم چیزایی میبینه که نمیتونه اعتمادکنه سال ششم چند تا دوست داشتم ولی از سال هفتم تصمیم گرفتم دنبال دوستی نرم مگه نیاز پیداکنم بیشتر به حرف خانوادم گوش میدم (کد۷).*

۶ - جو مدرسه شامل فضاها و امکانات و تعاملاتی است که زیست دانش آموزی در آن اتفاق می‌افتد. انصاف و وضوح قوانین، سازگاری در اجرای قوانین، تصمیم‌گیری مشارکتی، روابط تعاونی و محترمانه بین کارکنان و دانش آموزان، مشارکت والدین و روابط مدرسه و جامعه در این حیطه قرار می‌گیرند. در سال‌های اولیه قرار گرفتن دانش آموزان در جو مدرسه، تعلق بالایی نسبت به مدرسه احساس نمی‌شود. چه بسا برای تعدادی دانش آموزان وابستگی به خانواده هنوز مشهود است.

۱ - ۶ - تقلیل فعالیت‌های اجتماعی: اکثر مصاحبه‌کننده‌ها نقاط اوج دوران مدرسه خود را سال‌هایی می‌دانند که در آن‌ها مشارکت فعال در امور مدرسه داشته‌اند و همچنین برقراری روابط با معلمان و کادر مدرسه و بدست آوردن یک سرمایه اجتماعی برایشان خوشایند و مورد رضایت بوده است. با گذشت زمان و رسیدن به سال‌های متوسطه اول و دوم احساس تعلق دانش آموزان که با انجام فعالیت‌های مختلف در مدرسه به میزان قابل توجهی تقویت شده بود، مجدداً افت می‌کند. تقلیل مشارکت در امور مدرسه نیز از مصادیق احساس تعلق پایین دانش آموزان است. در واقع دانش آموزان در یک فضا روابط با همسالان نیز در حوزه جو مدرسه قابل بررسی است. دانش آموزانی که هویت برساخته تحصیلی در آن‌ها تقویت و تحکیم شده است، فضای حاکم بر مدرسه را آکنده از رقابت و مقایسه‌های منفی می‌دانند البته به نظر می‌رسد نزدیکی به کنکور سراسری نیز در این امر تأثیر گذار است.

۲ - ۶ - آموزه‌های ایدئولوژیک: عده‌ای هم جو مدرسه را متعصبانه می‌دانند و به عنوان یک راهکار ترجیح می‌دهند تمام جنبه‌های هویت خود را بروز ندهند. *شده توی محیطی قرار بگیری که دوست نداشته باشی کسی هویت واقعیت رو بدوننه؟ بله مدرسه، خیلی تو مدرسه راحت نیستیم، رفتاری انجام نمی‌دم که خیلی از شخصیت واقعی‌ام فاصله بگیرم اما خب اون نقابه هست. هنوز آدمای خیلی تعصبی تو مدرسه وجود داره، آدمایی که داخل بتن خودشون هستن... اینجوری بهتر می‌تونم با بقیه اوکی باشم، چون اگر درباره عقاید حرف بزنم همه میخوان ارشادم کنن (کد۱).*

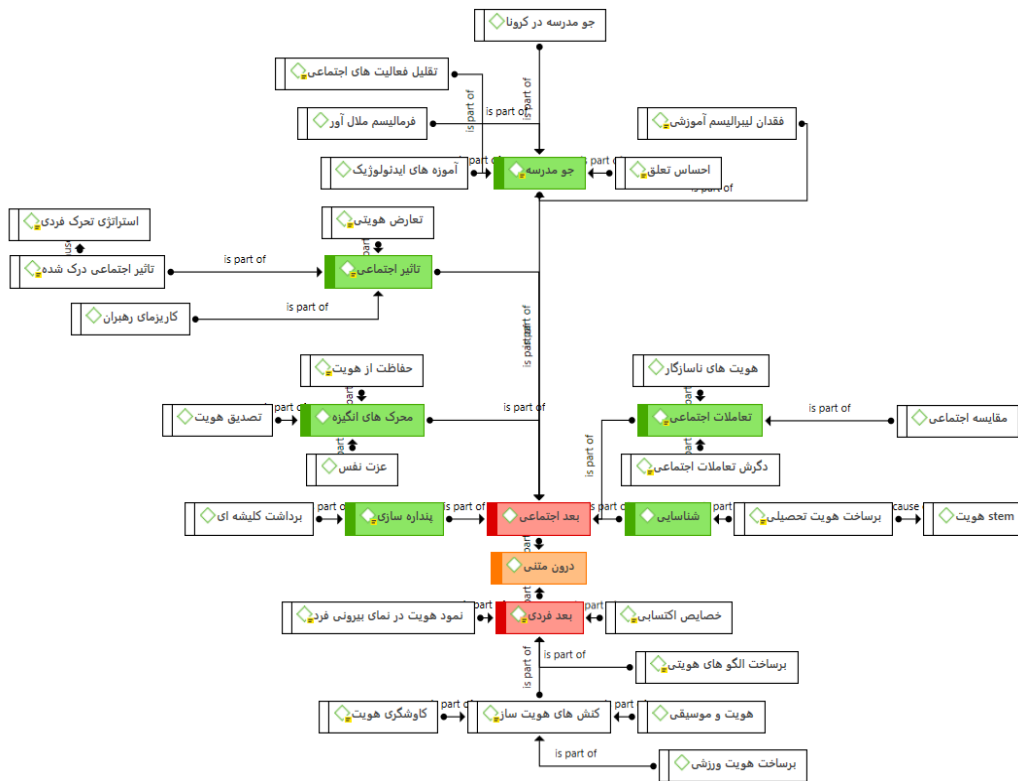
۶ - ۳ - لیبرالیسم آموزشی: اصطلاح «لیبرالیسم آموزشی» به تأکید بر اهمیت آزادی فرد در فرآیند آموزش و یادگیری، توجه به نظرات مختلف و توسعه تفکر انتقادی اشاره دارد. این رویکرد تأکید دارد که دانش‌آموزان باید از انتخاب موضوعات، ارائه نظرات مستقل و تشویق به تفکر انتقادی بهره‌مند شوند. حفظ یک محیط آموزشی با روحیه آزادی، تنوع فکری و احترام به حقوق انسانی نیز جزء اهداف لیبرالیسم آموزشی است. آزمون‌هایی که عادلانه بتوانند استعدادها و توانمندی‌های دانش‌آموزان را بسنجند، مواد درسی متنوع برای تمام دانش‌آموزان، عدم تحمیل اندیشه‌ای خاص می‌تواند در تحقق لیبرالیسم آموزشی مؤثر باشد. روایت‌های دانش‌آموزان نشان از فقدان لیبرالیسم آموزشی در مدارس می‌دهد. *مدرسه میان به ماتشریحی درس میدن ولی*

کنکور تستی وروال نامنظم سازمان سنجش به نظر من مدارس وروال آموزش پرورش اشتباه همه باید یک کنکور سخت بدن، همه در یک سطح، نخبه باشه یا نباشه، با هزار تا تقلبی که تو کنکور رخ میده خودشون رو می‌رسونن به دانشگاه (کد۸). کنکور زدگی، تقلب، سنجش ناعادلانه، مواد درسی تکراری و غیر مفید، التزام به سکوت از مواردی بود که دانش آموزان در فقدان لیبرالیسم آموزشی بیان کردند.

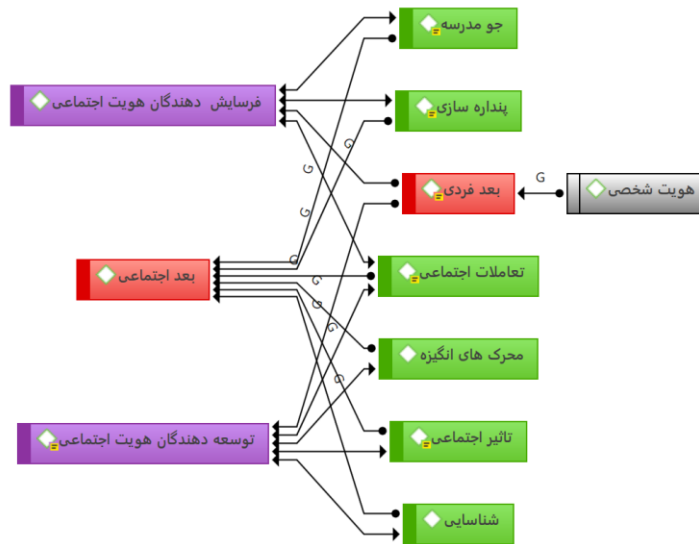
۶ - ۴ - فرمالیسم ملال آور: پوشش در مدارس ایران قوانین خاص خود را دارد. دختران ملزم به پوشش کامل اعم از ماتو و شلوار و مقنعه هستند. تخطی از پوشش نقض قوانین مدرسه تلقی شده و به دانش آموزان تذکر داده می‌شود. طبق روایت‌های دانش آموزان در رابطه با جو مدرسه، برخی از آن‌ها از پوشش خود در مدرسه اظهار نارضایتی کردند. جز دو نفر که فرم مدرسه را امری مناسب و لازم می‌دانستند، بقیه شرکت کنندگان یکسانی و رنگ تیره آن را زیر سوال بردند. طبق متد روانشناسی رنگ‌ها، آن‌ها از پوششی با رنگ تیره ناراضی بودند و روشن بودن فرم مدارس پسرانه را نوعی تبعیض قلمداد می‌کردند. پوشش متفاوت با فرم تعیین شده نیز نمادی از اعتراض به این فرمالیسم ملال آور است. عده‌ای از دانش آموزان لباس دیگری در کیف خود می‌گذارند که بعد از ترک مدرسه آن را بپوشند تا دبیرستانی به شمار نیایند یا ماتو خود را زیر لباس‌های زمستانی پنهان می‌کنند. تو مدرسه که هیچ کسی دوست نداره لباس فرم بپوشه، من هیچ کسی رو ندیدم که لباس فرم مدرسه رو دوست داشته باشه (کد۴) چرا ما نمی‌تونیم لباسای رنگی و شاد بپوشیم (کد ۶)

۶ - ۵ - جو مدرسه در کرونا: دوران کرونا برای اکثر شرکت کنندگان پیامدهای نامطلوبی داشته است. طبق روایت‌های دانش آموزان، دور شدن از فضای مدرسه، افت تحصیلی، عدم مدیریت صحیح در برگزاری کلاس‌های آنلاین، تقلب‌های مجازی، تضعیف پایه تحصیلی برای ورود به دوره متوسطه دوم، درکی مجازی و غیر واقعی از هم‌کلاسی‌ها از نمونه‌های نامطلوب به وقوع پیوسته در زمان کرونا است.

۷ - ۱ - حفاظت از هویت: وقتی افراد تهدیدی به هویت شخصی یا گروهی خود تشخیص می‌دهند، ممکن است به رفتارهای دفاعی برای حفاظت از هویت‌شان اقدام کنند. این انگیزه ممکن است به رفتارهایی مانند ترجیح ماندن درون گروه و تبعیض در مقابل برون گروه منجر شود. دانش آموز اقلیت دینی در مدرسه از هویت واقعی خود صحبتی به عمل نمی‌آورد تا از ایجاد تمایز در برابر دیگران خود را محافظت کند در واقع این یک استراتژی برای مدیریت هویت اجتماعی خود است. این دوست زرتشتی نمی‌دونم خانواده‌اش بهش گفته بودن، اصلاً در مورد عقایدش صحبت نمی‌کرد تا کلاس پنجم ما نمیدونستیم زرتشتیه، فقط میدونستیم این نماز نمی‌خونه (کد۱). دانش آموز دیگر با کاهش اتصال عاطفی و انتظارات خود از گروه‌های دوستی و کتمان کردن داشتن امکانات از هویت خود محافظت می‌کند تا در معرض آسیب دیگری قرار نگیرد. بعضی وقت‌ها هم شده که من کتابی رو که دارم می‌گم ندارم، چون بعضی‌ها به جنبه سواستفاده سؤال می‌پرسن (کد۲). سعی بر این بود مهم‌ترین مقولاتی را که از تحلیل روایت‌های دانش آموزان بدست آمده بود، توصیف شود در ادامه مدل مفهومی ارائه می‌شود.

شکل ۱: نمودار مقوله‌ها و مفاهیم استخراج شده از روایت‌های دانش آموزان

شکل ۲. مدل مفهومی

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف واکاوی روایت‌شناسانه فرایند شکل‌گیری هویت اجتماعی دختران دانش‌آموز دوره متوسطه شهر کرمان انجام شد و نتایج آن نشان داد که هویت اجتماعی نوجوانان در بستر مدرسه، محصول تعامل پیچیده عوامل فردی، اجتماعی، فرهنگی و آموزشی است. یافته‌ها نشان داد که هویت اجتماعی دانش‌آموزان از طریق مجموعه‌ای از فرایندهای درون‌متنی و بین‌فردی برساخته می‌شود که برخی از آن‌ها نقش توسعه‌دهنده و برخی دیگر نقش فرسایش‌دهنده دارند. مقوله‌هایی همچون کنش‌های هویت‌ساز، تعاملات اجتماعی مثبت، برساخت الگوهای هویتی، انگیزه‌های هویتی، احساس تعلق و نقش

رهبران آموزشی در تقویت هویت اجتماعی مؤثر بودند، در حالی که کلیشه‌سازی، رقابت‌های منفی، کاهش فعالیت‌های اجتماعی، آموزه‌های ایدئولوژیک، فرمالیسم آموزشی و ضعف جو حمایتی مدرسه موجب تضعیف و فرسایش هویت اجتماعی دانش‌آموزان می‌شدند.

یکی از مهم‌ترین یافته‌های پژوهش، نقش بنیادین مدرسه در برساخت هویت اجتماعی نوجوانان بود. نتایج نشان داد که مدرسه صرفاً نهادی آموزشی نیست، بلکه بستری برای تجربه تعلق، پذیرش، رقابت، تعامل و شکل‌گیری معنا در زندگی اجتماعی نوجوانان است. این یافته با دیدگاه نظریه هویت اجتماعی تاجفل و ترنر همسو است که معتقدند افراد از طریق عضویت در گروه‌های اجتماعی، بخشی از هویت خود را تعریف می‌کنند (Tajfel et al., 1979). همچنین یافته‌های پژوهش حاضر با نتایج مطالعات رینولدز و همکاران درباره نقش جو مدرسه و فرایندهای هویت اجتماعی در پیامدهای آموزشی همخوانی دارد (Reynolds et al., 2017). زمانی که دانش‌آموزان مدرسه را فضایی حمایتی، عادلانه و مشارکتی درک می‌کنند، احساس تعلق و هویت اجتماعی آن‌ها تقویت می‌شود؛ اما در شرایطی که محیط مدرسه مبتنی بر رقابت افراطی، کنترل، مقایسه‌گری و طرد باشد، فرایند هویت‌یابی با اختلال مواجه می‌شود.

در یافته‌های این پژوهش، احساس تعلق به مدرسه و تعاملات مثبت اجتماعی از مهم‌ترین عوامل توسعه‌دهنده هویت اجتماعی بودند. دانش‌آموزانی که تجربه روابط دوستانه، مشارکت در فعالیت‌های گروهی و ارتباط مثبت با معلمان را داشتند، احساس هویت اجتماعی قوی‌تری را گزارش کردند. این یافته با مطالعات هاسلم و همکاران همسو است که نشان داده‌اند هویت اجتماعی و تعلق گروهی، زمینه‌ساز سلامت روان و کاهش احساس تنهایی هستند (Haslam et al., 2022). همچنین کرویس و همکاران بیان کردند که تداوم هویت اجتماعی می‌تواند عملکرد تحصیلی، رضایت از زندگی و پایداری روانی نوجوانان را افزایش دهد (Cruwys et al., 2021). بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که هویت اجتماعی نه تنها یک سازه شناختی بلکه منبعی برای حمایت هیجانی، معنا بخشی و انسجام روانی نوجوانان است.

یکی دیگر از یافته‌های مهم پژوهش، نقش تعاملات اجتماعی و شبکه‌های دوستی در شکل‌گیری هویت اجتماعی بود. بسیاری از مشارکت‌کنندگان به کاهش اعتماد اجتماعی، انزواطلبی آگاهانه و محدود شدن روابط عاطفی اشاره کردند. این یافته نشان می‌دهد که بخشی از نوجوانان در واکنش به تجربه‌های منفی اجتماعی، راهبردهای فاصله‌گیری و محافظت از خود را اتخاذ کرده‌اند. این موضوع با یافته‌های آلبرتی درباره گسترش احساس تنهایی و افول پیوندهای اجتماعی در جهان معاصر قابل تبیین است (Alberti, 2019). همچنین هاسلم و همکاران بیان می‌کنند که از دست دادن یا ضعف در عضویت‌های اجتماعی معنادار، یکی از عوامل اصلی احساس تنهایی و افسردگی است (Haslam et al., 2022). در این پژوهش نیز مشاهده شد که برخی دانش‌آموزان به دلیل تجربه رقابت‌های ناسالم، قضاوت اجتماعی یا ترس از طرد، به تدریج از تعاملات اجتماعی فاصله گرفته‌اند.

یافته‌ها همچنین نشان داد که الگوهای هویتی و کنش‌های هویت‌ساز نقش مهمی در توسعه هویت اجتماعی نوجوانان دارند. دانش‌آموزان تلاش می‌کردند از طریق ورزش، موسیقی، موفقیت تحصیلی یا الگوگیری از افراد مهم زندگی، تصویری معنادار از خود بسازند. این نتیجه با رویکرد هویت‌روایی مک‌آدامز همسو است که هویت را حاصل روایت‌پردازی فرد درباره تجربه‌های زندگی می‌داند (McAdams & McLean, 2013). همچنین کمپیون تأکید می‌کند که هویت در فرایند تعامل اجتماعی و معنا بخشی مستمر به تجربه‌ها ساخته و بازسازی می‌شود (Campion, 2019). در پژوهش حاضر نیز نوجوانان از طریق روایت‌های خود تلاش داشتند میان تجربه‌های فردی و انتظارات اجتماعی نوعی انسجام هویتی ایجاد کنند.

از دیگر یافته‌های قابل توجه، نقش رهبران آموزشی و معلمان در فرایند هویت‌یابی بود. دانش‌آموزانی که معلمان خود را حمایتگر، دلسوز و الهام‌بخش توصیف می‌کردند، احساس تعلق و انگیزش بیشتری برای مشارکت در مدرسه داشتند. این نتیجه با پژوهش آنتونی درباره نقش هویت رهبران آموزشی در جهت‌دهی به انگیزش و رفتار دانش‌آموزان همسو است (Antoni, 2021). همچنین پلاتو و همکاران بیان می‌کنند که زمانی که دانش‌آموزان معلم را بخشی از گروه خود تلقی کنند، انگیزه درونی بیشتری برای یادگیری و مشارکت پیدا می‌کنند (Platow et al., 2013). در واقع، معلمان می‌توانند از طریق ایجاد هویت مشترک و تقویت حس تعلق، نقشی اساسی در رشد اجتماعی نوجوانان ایفا کنند.

پژوهش حاضر همچنین نشان داد که جو مدرسه و ساختارهای آموزشی در مواردی به عامل فرسایش هویت اجتماعی تبدیل می‌شوند. بسیاری از مشارکت‌کنندگان از فضای رقابتی، فشار تحصیلی، کنکورزدگی، فرمالیسم ملال‌آور و نبود آزادی در ابراز عقاید انتقاد کردند. این یافته با مطالعات ترنر و همکاران همسو است که نشان دادند جو منفی مدرسه با افزایش رفتارهای پرخطر، اضطراب و قربانی شدن در میان همسالان مرتبط است (Turner et al., 2013).

al., 2014). همچنین کیم نشان داد که ضعف احساس تعلق به مدرسه می‌تواند نوجوانان را در برابر طرد اجتماعی و مشکلات روانی آسیب‌پذیرتر کند (Kim, 2018). در این پژوهش نیز فضای رقابتی و مقایسه‌گرایانه مدرسه، احساس امنیت روانی و تعلق اجتماعی بسیاری از دانش‌آموزان را کاهش داده بود.

در بخش دیگری از یافته‌ها، دانش‌آموزان به نقش آموزه‌های ایدئولوژیک و محدودیت‌های فرهنگی در پنهان‌سازی بخشی از هویت خود اشاره کردند. برخی مشارکت‌کنندگان بیان کردند که برای جلوگیری از قضاوت یا طرد، مجبور به پنهان کردن عقاید، سبک پوشش یا علایق خود هستند. این مسئله نشان می‌دهد که زمانی که نوجوان احساس کند امکان ابراز آزادانه هویت را ندارد، به سمت نوعی دوگانگی یا تعارض هویتی سوق پیدا می‌کند. این یافته را می‌توان در چارچوب نظریه کارکردهای اجتماعی هویت گروهی تبیین کرد؛ جایی که افراد برای حفظ عضویت در گروه و جلوگیری از طرد، بخشی از خود واقعی را سرکوب می‌کنند (Scheepers et al., 2006). همچنین کار بیان می‌کند که هویت شخصی اساساً ماهیتی اجتماعی دارد و فرد همواره خود را در نسبت با گروه‌ها و انتظارات اجتماعی تعریف می‌کند (Carr, 2021).

یافته‌های پژوهش درباره کاهش تعاملات اجتماعی و تمایل به انزواطلبی، با شرایط فرهنگی و اجتماعی جدید نوجوانان نیز مرتبط است. گسترش فضای مجازی، فردگرایی و کاهش ارتباطات چهره‌به‌چهره، تجربه هویت اجتماعی را برای نسل جدید دگرگون کرده است. در عین حال، پژوهش‌ها نشان می‌دهد که نوجوانان تلاش می‌کنند بخشی از نیاز به تعلق و هویت گروهی را در فضاهای مجازی و بازی‌های آنلاین جستجو کنند (Xu, 2025). با این حال، یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که علی‌رغم اهمیت فضای مجازی، مدرسه همچنان مهم‌ترین بستر تجربه هویت اجتماعی در دوران نوجوانی است و کیفیت تجربه‌های مدرسه می‌تواند آثار بلندمدتی بر احساس تعلق، عزت نفس و سلامت روان دانش‌آموزان داشته باشد.

در این پژوهش، نقش خانواده نیز به طور غیرمستقیم در فرایند هویت‌یابی مشاهده شد. دانش‌آموزانی که روابط گرم‌تر و حمایت‌گرانه‌تری با والدین داشتند، در بیان هویت و تعاملات اجتماعی احساس امنیت بیشتری نشان می‌دادند. این نتیجه با یافته‌های کریمی و کاظمیان درباره رابطه مثبت کیفیت روابط والد-فرزند و هویت اجتماعی همخوانی دارد (Karimi & Kazemyan, 2018). همچنین باقری و همکاران نشان دادند که حمایت خانواده و تعلق به گروه همسالان از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر شکل‌گیری هویت اجتماعی دختران نوجوان است (Bagheri et al., 2018).

به طور کلی، یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که هویت اجتماعی نوجوانان فرایندی پویا، چندبعدی و متأثر از تجربه‌های روزمره مدرسه است. هویت اجتماعی نه‌تنها در روابط رسمی آموزشی بلکه در تعاملات غیررسمی، تجربه‌های عاطفی، فرصت‌های مشارکت و احساس امنیت روانی شکل می‌گیرد. هرچه محیط مدرسه فرصت بیشتری برای مشارکت، گفت‌وگو، تنوع فرهنگی و تجربه تعلق فراهم آورد، احتمال شکل‌گیری هویت اجتماعی مثبت افزایش می‌یابد. در مقابل، فضای رقابتی، طردکننده و محدودکننده می‌تواند نوجوانان را به سمت انزوا، تعارض هویتی و کاهش تعلق اجتماعی سوق دهد.

از محدودیت‌های پژوهش حاضر می‌توان به محدود بودن جامعه آماری به دختران دانش‌آموز دوره متوسطه شهر کرمان اشاره کرد که تعمیم‌پذیری یافته‌ها را محدود می‌کند. همچنین ماهیت کیفی و روایت‌محور پژوهش موجب می‌شود یافته‌ها بیشتر مبتنی بر تجربه‌های زیسته مشارکت‌کنندگان باشند و قابلیت تعمیم آماری نداشته باشند. محدودیت‌های اجرایی و اداری در دسترسی به مدارس و انجام مصاحبه‌ها نیز از دیگر چالش‌های این پژوهش بود. علاوه بر این، امکان بررسی مقایسه‌ای میان دانش‌آموزان دختر و پسر یا مدارس با زمینه‌های فرهنگی متفاوت فراهم نشد.

پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آینده، فرایند شکل‌گیری هویت اجتماعی در میان دانش‌آموزان پسر، دانش‌آموزان مناطق مختلف جغرافیایی و همچنین در مدارس با بافت‌های فرهنگی متفاوت بررسی شود. همچنین انجام پژوهش‌های طولی می‌تواند به درک بهتر تغییرات هویت اجتماعی در طول دوران نوجوانی کمک کند. پیشنهاد می‌شود مطالعات آینده نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی، بازی‌های آنلاین، رسانه‌های دیجیتال و سبک‌های جدید ارتباطی را در شکل‌گیری هویت اجتماعی نوجوانان مورد توجه قرار دهند. همچنین استفاده از روش‌های ترکیبی و مقایسه‌ای می‌تواند ابعاد پیچیده‌تری از این فرایند را آشکار سازد.

در حوزه کاربردی، نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که مدارس نیازمند بازاندیشی جدی در جو حاکم بر روابط آموزشی و اجتماعی خود هستند. ایجاد فضای حمایتی، کاهش رقابت‌های منفی، گسترش فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی، تقویت کار گروهی، افزایش مشارکت دانش‌آموزان در تصمیم‌گیری‌های

مدرسه و فراهم ساختن فضایی امن برای بیان عقاید و هویت فردی می‌تواند به تقویت هویت اجتماعی نوجوانان کمک کند. همچنین آموزش مهارت‌های ارتباطی، همدلی، گفت‌وگوی بین‌فرهنگی و مدیریت تعارض می‌تواند در کاهش احساس تنهایی و افزایش احساس تعلق اجتماعی مؤثر باشد. نقش معلمان و مدیران مدارس در ایجاد هویت مشترک، حمایت روانی و تقویت مشارکت دانش‌آموزان نیز باید بیش از پیش مورد توجه سیاست‌گذاران آموزشی قرار گیرد.

موازین اخلاقی

در این پژوهش ملاحظات اخلاقی رعایت شد.

تشکر و قدردانی

از تمام افرادی که امکان انجام پژوهش حاضر را فراهم کردند، تقدیر و تشکر می‌شود.

مشارکت نویسندگان

نویسندگان این مطالعه با هم مشارکت فعال داشتند.

تعارض منافع

بین نویسندگان پژوهش حاضر هیچ تضاد منافی وجود نداشت.

Reference

- Afzali, B., Zarei, S., Ahmadi, S., & Mohseni, R. (2019). Explaining the effects of the generation gap on the social-political identity of students in Tehran. *parliament and Strategic Quarterly*, 26(98), 303-335.
- Albarello, F., Crocetti, E., & Rubini, M. (2018). I and us: A longitudinal study on the interplay of personal and social identity in adolescence. *Journal of youth and adolescence*, 47, 689-702. <https://doi.org/10.1007/s10964-017-0791-4>
- Alberti, F. B. (2019). *A biography of loneliness: The history of an emotion*. Oxford University Press.
- Antoni, J. M. (2021). *School leader's role identity formation: Narrative perspectives on their motivated actions regarding chronic absenteeism* [Temple University].
- Bagheri, M., Rostami, A., & Soleyman Nejad, M. (2018). Sociological factors affecting the formation of social identity of high school girl students in Ahvaz. *Strategic Studies of Sport and Youth*, 18(43), 91-112.
- Bruner, M. W., Balish, S. M., Forrest, C., Brown, S., Webber, K., Gray, E., & Shields, C. A. (2017). Ties that bond: Youth sport as a vehicle for social identity and positive youth development. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 88(2), 209-214. <https://doi.org/10.1080/02701367.2017.1296100>
- Campion, L. M. (2019). *Doing identity: A social pattern analysis exploring the process of identity construction and maintenance* Rutgers, The State University of New Jersey, School of Graduate Studies].
- Carr, D. (2021). Personal identity is social identity. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 20, 341-351. <https://doi.org/10.1007/s11097-020-09702-1>
- Cruwys, T., Ng, N. W., Haslam, S. A., & Haslam, C. (2021). Identity continuity protects academic performance, retention, and life satisfaction among international students. *Applied Psychology*, 70(3), 931-954. <https://doi.org/10.1111/apps.12254>
- Cutler, J. (2025). Social Identity and Belongingness: College Students' Happiness, Life Satisfaction, and Personal Growth. https://digitalcommons.ursinus.edu/psychology_presentations
- Greenaway, K. H., Cruwys, T., Haslam, S. A., & Jetten, J. (2016). Social identities promote well-being because they satisfy global psychological needs. *European Journal of Social Psychology*, 46(3), 294-307. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2169>
- Haertle, I., & Oles, P. (2023). Factors reducing the risk of social maladjustment: A narrative approach to adolescent identity formation. *Annals of Psychology*, 26(1), 47-65. <https://doi.org/10.18290/rpsych2023.0003>
- Haslam, C., Cruwys, T., Chang, M. X. L., Bentley, S. V., Haslam, S. A., Dingle, G. A., & Jetten, J. (2019). GROUPS 4 HEALTH reduces loneliness and social anxiety in adults with psychological distress: Findings from a randomized controlled trial. *Journal of consulting and clinical psychology*, 87(9), 787. <https://doi.org/10.1037/ccp0000427>

- Haslam, S. A., Haslam, C., Cruwys, T., Jetten, J., Bentley, S. V., Fong, P., & Steffens, N. K. (2022). Social identity makes group-based social connection possible: Implications for loneliness and mental health. *Current opinion in psychology*, 43, 161-165. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.07.013>
- Hausser, J. A., Junker, N. M., & van Dick, R. (2020). The how and the when of the social cure: A conceptual model of group- and individual-level mechanisms linking social identity to health and well-being. *European Journal of Social Psychology*, 50(4), 721-732. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2668>
- Hogg, M. A., Abrams, D., Otten, S., & Hinkle, S. (2004). The social identity perspective: Intergroup relations, self-conception, and small groups. *Small Group Research*, 35(3), 246-276. <https://doi.org/10.1177/1046496404263424>
- Jalali, Y., Eskandari, H., Borjali, A., Sohrabi, F., & Akgari, M. (2022). The configuration and validation of psychosocial model of identity of Iranian male adolescents: A narrative study. *Social Psychology Research*, 12(46), 79-100. <https://doi.org/10.61838/kman.soe.775>
- Karimi, M., & Kazemyan, S. (2018). The relationship of the social identity with the quality of parents-child relationship among the girl students of secondary high school: Comparative study of the role of fathers and mothers. *Counseling Culture and Psychotherapy*, 9(34), 103-118.
- Kim, S. S. (2018). *Peer victimization in the school context: A study of school climate and social identity processes* [Queen's University]. Canada.
- McAdams, D. P., & McLean, K. C. (2013). Narrative identity. *Current Directions in Psychological Science*, 22(3), 233-238. <https://doi.org/10.1177/0963721413475622>
- Moran, M. B., & Sussman, S. (2014). Translating the link between social identity and health behavior into effective health communication strategies: An experimental application using antismoking advertisements. *Health Communication*, 29(10), 1057-1066. <https://doi.org/10.1080/10410236.2013.832830>
- Pellet, J., Louvet, B., Tamisier, A., Pété, É., Guyomarch, A., Laurin, R., Gérard, P., Lurquin, L., Lepers, E., Wiecek, S., Fournier, A., Perreau-niel, G., & Campo, M. (2025). How Coaches Shape Social Identity: The Hidden Dynamics of Team Sports. *International Sport Coaching Journal*, 1-12. <https://doi.org/10.1123/iscj.2025-0009>
- Platow, M. J., Mavor, K. I., & Grace, D. M. (2013). On the role of discipline-related self-concept in deep and surface approaches to learning among university students. *Instructional Science*, 41, 271-285. <https://doi.org/10.1007/s11251-012-9227-4>
- Reynolds, K. J., Subasic, E., Lee, E., & Bromhead, D. (2017). School climate, social identity processes and school outcomes. In *Self and Social Identity in Educational Contexts* (pp. 55-69). Taylor and Francis. <https://doi.org/10.4324/9781315746913-ch3>
- Rich, Y., & Schachter, E. P. (2012). High school identity climate and student identity development. *Contemporary Educational Psychology*, 37(3), 218-228. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2011.06.002>
- Rubab, I., Aziz, A. B., Usman, A., & Amjad, A. (2020). Global citizenship education: Values to be taught in the light of the rising identity crisis. *Pakistan Vision*, 21(1), 386.
- Sadre Shirazi, M. A. (2025). Social identity theory and the representation of abstract contexts of national consensus within the framework of Islamic revolution discourse. *Political Thought in Islam*, 12(43).
- Sato, Y. (2025). Social Identity Theory.
- Scheepers, D., & Ellemers, N. (2019). Social identity theory. In *Social psychology in action: Evidence-based interventions from theory to practice* (pp. 129-143). https://doi.org/10.1007/978-3-030-13788-5_9
- Scheepers, D., Spears, R., Doosje, B., & Manstead, A. S. (2006). The social functions of ingroup bias: Creating, confirming, or changing social reality. *European Review of Social Psychology*, 17(1), 359-396. <https://doi.org/10.1080/10463280601088773>
- Shirdel, E., Ebrahim Zadeh Asmin, H., & Hamikargar, F. (2022). The relationship between school atmosphere and girls' social identity: Case study of Kerman city students. *Research of Deviance and Social Problems*, 1(1), 153-179.
- Steffens, N. K., Haslam, S. A., Schuh, S. C., Jetten, J., & van Dick, R. (2017). A meta-analytic review of social identification and health in organizational contexts. *Personality and Social Psychology Review*, 21(4), 303-335. <https://doi.org/10.1177/1088868316656701>
- Tajfel, H., Turner, J. C., Austin, W. G., & Worchel, S. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In *Organizational Identity: A Reader* (Vol. 56). <https://doi.org/10.1093/oso/9780199269464.003.0005>
- Turner, I., Reynolds, K. J., Lee, E., Subasic, E., & Bromhead, D. (2014). Well-being, school climate, and the social identity process: A latent growth model study of bullying perpetration and peer victimization. *School Psychology Quarterly*, 29(3), 320. <https://doi.org/10.1037/spq0000074>
- Xu, L. (2025). How Do Online Multiplayer Video Games Shape Teenagers' Sense of Social Identity and Belonging Within Gaming Communities? An Ethical Perspective. *International Journal of Education and Humanities*, 19(3), 235-237. <https://doi.org/10.54097/afg33a45>